

Measuring indicators of creating a sense of place in new urban developments (Case Study: Qods district)

Shirin Eslami - Department of Urban Planning, Faculty of Architecture and Urban Planning, Art University of Isfahan, Isfahan, Iran.

Ahmad Shahivandi¹ - Department of Urban Planning, Faculty of Architecture and Urban Planning, Art University of Isfahan, Isfahan, Iran.

Received: 07 June 2022 Accepted: 15 October 2022

Highlights

- The functional activity component exhibits the greatest weight in the measurement of the sense of place in the Qods district of the city of Qom, Iran.
- The physical-visual component has the lowest weight in the measurement of the sense of place in the residents of the Qods district.
- Structural equation modeling indicates the optimal fit for the sense of place measurement model in the residents of the Qods district.
- The indicator of invitation has the highest weight in the specification of the sense of place of the residents of the Qods district.

Extended abstract

Introduction

The weakening nature of the place is one of the most important challenges facing contemporary cities. The contemporary citizen faces spaces without meaning and identity that have not yet turned into places. This is more important in new urban settlements, due to the lack of historical, identity, and existence backgrounds. The subject of this case study, the Qods district, located in the city of Qom, Iran, which suffers from disturbances in various aspects, is an example of new urban developments that require attention. The purpose of this research is to measure and analyze the importance of the components of the sense of place in the Qods district, to answer the following questions: What are the indicators of achieving a sense of place in the Qods district as a new urban development? How can one evaluate the effects of each component of the sense of place on the Qods settlement residents?

Theoretical Framework

The term sense of place denotes people's attachment and relation to the place, or the structure of feeling, as some have put it (Agnew, 1987, cited in Arefi, 1999: 180). Experts have held relatively similar viewpoints regarding the components of the sense of place and its indicators. In large part, most of these opinions have confirmed the physical environment, activity, and perception as the three main components. According to Shamai (1991), the sense of place consists of three phases. The first phase concerns belonging to a place, the middle phase is attachment to a place, and the final phase is commitment to a place (Shamai, 1991: 349). Hummon (1992) describes five levels of the sense of place, or place attachment, as follows: uncommitted placelessness, relativity, place alienation, divided rootedness, and cohesive rootedness (Cross, 2001: 10). As a result of the interdisciplinary nature of the concept of sense of place, numerous experts and schools of thought have offered various perspectives that can be said to have a lot of similarities and few differences. Different experts such as sociologists, geographers, environmental psychologists, anthropologists, architects, and urban planners have addressed the concept of sense of place in different ways in their studies. Among the numerous kinds of

¹ Responsible author: a.shahivandi@au.i.ac.ir

research conducted in different countries in the past half-century, most of the academic studies have been focused on conceptual analysis and formulation of theoretical models on the one hand and on evaluation of this category in different scales on the other.

Methodology

This research was conducted through a mixed paradigm and a descriptive-analytical method. The data collection tools were library-documentary studies, and the population included 245 residents of the Qods district. The data analysis tools involved two descriptive and inferential analyzes using the statistical methods of Structural Equation Modeling and Pearson correlation test, implemented in the SPSS 23 and Amos Graphics 26 software. The conceptual model of this research consisted of 3 main components, i.e. form, activity, and perception, 12 indicators, and 45 sub-indices.

Results and Discussion

The results obtained from the second-order factor analysis model in this research indicate which of the components affecting the sense of place in the residents of the Qods district has a greater weight and effect in the induction of this concept to the residents. Based on the research findings, among the 3 identified components, 12 indicators, and 45 relevant sub-indicators, the functional-activity, perceptual-semantic, and physical-visual components, in that order, exhibit greater weights in the evaluation of the sense of place from the perspective of the Qods district inhabitants. Among the variables observed in the assumed model of this research, the factors of invitation, social participation, motivation, land use, and activity have greater weights in the specification of the residents' sense of place. Moreover, the correlation between the conceptual components of the research indicates that there is a significant relationship between the three components of the sense of place in the residents of the Qods district. Furthermore, the measurement of the fitness of the conceptual model of the research, according to the indicators of structural equations, demonstrates that the model is desirable.

Conclusion

The following can be stated in response to the first research question as the indicators of achieving a sense of place in the Qods district as a new urban development: indicators of identity and authenticity, motivation, and mental image (in the perceptual-semantic component), indicators of land use and activity, accessibility, urban furniture, invitation, social participation, and safety-security (in the functional-activity component), and indicators of visual coherence, construction form, and visual richness (in the physical-visual component). In response to the second research question, the greater importance and weight of the functional-activity component than the perceptual and visual components indicates that if urban management pays more attention to the residents' functional and social needs, the indicators of this component, as the most important factor in the induction of a sense of place, will have a greater impact. Moreover, the inferential analysis of the structural equation modeling in the evaluation of the indicators confirms that many indicators have received less attention in the Qods district, while these indicators can be effective on the residents' continuity and satisfaction, their sense of attachment to the place of residence, and fulfillment of their mental expectations.

Keywords

place, sense of place, new urban development, structural equation, city of Qom.

Citation: Eslami, Sh., Shahivandi, A. (2023). Measuring indicators of creating a sense of place in new urban developments (Case Study: Qods district), *Motaleate Shahri*, 12(47), 51–64. doi: 10.34785/J011.2022.018/Jms.2023.114.

Copyrights:

Copyright for this article is retained by the author(s), with publication rights granted to Motaleate Shahri. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

سنجش شاخص‌های خلق حس مکان در توسعه‌های جدید شهری نمونه مورد مطالعه: شهرک قدس قم

شیرین اسلامی - دانشجوی دکتری، گروه شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، ایران.
احمد شاه‌یوندی^۱ - دانشیار، گروه شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۷ خرداد ۱۴۰۱ تاریخ پذیرش: ۲۳ مهر ۱۴۰۱

چکیده

امروزه تضعیف ماهیت مکان یکی از مهمترین چالش‌های پیش‌روی شهرهای معاصر است. به گونه‌ای که ادراکات ساکنان را در رابطه خاص بین فرد و محیط، تحت الشعاع قرار داده است. مقاله حاضر در نظر دارد تا با شناسایی شاخص‌های تأثیرگذار به سنجش حس مکان در توسعه‌های جدید شهری بپردازد. به این منظور شهرک قدس واقع در شهر قم به عنوان نمونه مطالعاتی این پژوهش انتخاب شده است. این مطالعه، ابتدا به تشریح مفهوم حس مکان، سطوح و مؤلفه‌های تشکیل دهنده آن از دیدگاه صاحب‌نظران حوزه‌های مرتبط علمی می‌پردازد و سپس در قالب چارچوبی مفهومی، متشکل از سه مؤلفه اصلی (کالبد، فعالیت و ادراک)، ۱۲ شاخص و ۴۵ زیرشاخص، به ارزیابی حس مکان در ساکنان شهرک قدس می‌پردازد. روش تحقیق مقاله حاضر از نوع توصیفی-تحلیلی و از نظر هدف، کاربردی است که از نظام آمیخته بهره می‌برد. روش گردآوری اطلاعات از طریق مطالعات کتابخانه‌ای و میدانی است که در بستری پیمایشی با جامعه آماری ۲۴۵ نفر از ساکنان شهرک قدس و با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی انجام شده است. روش‌های تجزیه و تحلیل اطلاعات نیز در قالب دو گونه تحلیل توصیفی و استنباطی و با بهره از روش‌های آماری مدل‌سازی معادلات ساختاری و آزمون همبستگی پیرسون در نرم‌افزارهای SPSS²³ و Amos Graphic²⁶ صورت گرفته است. براساس یافته‌های پژوهش از میان سه مؤلفه سازنده حس مکان، مؤلفه‌های کارکردی-فعالیتی، ادراکی-معنایی و کالبدی-بصری به ترتیب وزن بیشتری در سنجش حس مکان ساکنان کسب کرده‌اند. همچنین مطلوبیت برآزش مدل مفهومی پژوهش با توجه به شاخص‌های طرح‌شده در مدل‌سازی معادلات ساختاری تأیید می‌گردد.

واژگان کلیدی: مکان، حس مکان، توسعه‌های جدید شهری، معادلات ساختاری، شهر قم.

نکات برجسته

- مؤلفه کارکردی-فعالیتی وزن بیشتری در سنجش حس مکان ساکنان شهرک قدس دارد.
- مؤلفه کالبدی-بصری وزن کمتری در سنجش حس مکان ساکنان شهرک قدس دارد.
- مدل‌سازی معادلات ساختاری بر برآزش مطلوب مدل سنجش حس مکان در ساکنان شهرک قدس، دلالت دارد.
- شاخص دعوت‌کنندگی، وزن بالاتری در مدل سنجش حس مکان ساکنان به خود اختصاص داده است.

۱. مقدمه

حس مکان، واژه بحث‌انگیزی است که در ادبیات معماری و طراحی شهری، مکرر به کار می‌رود و همواره در دهه‌های اخیر مورد توجه صاحب‌نظران زمینه‌های گوناگون مانند جامعه‌شناسی، روان‌شناسی محیطی، مردم‌شناسی، جغرافیای شهری، معماری و شهرسازی بوده است. هنگامی که شخصی در ارتباط با محیط قرار می‌گیرد، تحت تأثیر عناصر کالبدی و ادراکات ذهنی و شناخت محیطی اطراف خود، حسی در او نسبت به محیط ایجاد می‌شود که حس مکان نامیده می‌شود (Carmona & et al., 2016: 189). حس مکان دربرگیرنده مفاهیم فرعی هویت مکان، دل‌بستگی به مکان و وابستگی به مکان است (Scannell & Gifford, as cited in Jorgensen & Stedman, 2001) و شامل دانش، تعلق، دل‌بستگی و تعهد به یک مکان یا بخشی از آن است (Shamai, 1991: 354) و وجود آن، به عنوان یک اصل مورد انتظار از فضاهای شهری، درخور توجه است. این مهم در زمینه شهرسازی و طراحی شهری به دلیل ارتباط نزدیک با خلق مکان‌های قابل زیست برای کاربران، دارای اهمیت فزاینده‌ای است و از جمله مقولاتی است که در دهه‌های اخیر از سوی پژوهشگران شهری، مورد دقت قرار گرفته است.

شهرسازی سده بیستم بیش از آن که معطوف به کیفیت فضاهای شهری باشد، متوجه کمیت آنها بوده، از این‌رو پیوستگی احساسی با مکان، مورد غفلت و فراموشی قرار گرفته است. اندیشه‌های طراحی معاصر تقریباً به طور همه جانبه‌ای، پیشاپیش با دلمشغولی‌های بصری اشغال شده‌اند. فضاهای نادری وجود دارند که به طور خاص برای حواس غیربصری طراحی شده باشند و تئوری‌هایی که بر چگونگی طراحی چنین مکان‌هایی، دلالت داشته باشند نیز ناچیز هستند. (Bentley & et al., 2013: 275) شولتز هشدار می‌دهد که امروزه مکان‌ها در حال نابود شدن هستند، روند هویت‌زدایی‌شان ادامه دارد و خصلت و سرشت آنها نیز رفته‌رفته از میان می‌رود (Pakzad, 2012: 118). رلف استدلال می‌کند که حس مکان اصیل در عصر مدرن، تحت تأثیر نگرش «بی‌مکانی» قرار گرفته است (Seamon & Sowers, 2008: 4); بی‌مکانی، فقدان توانایی یا انگیزه در فرد برای پیوند به یک فضا از طریق اجتماع و تعاملات است (Hooykaas & et al., 2008: 47). از آنجایی که انسان نیاز عمیقی به ایجاد ارتباط ذهنی با مکان‌های معنادار دارد اگر این نیاز چشم‌پوشی شود و به نیروهای بی‌مکانی اجازه پیشروی بی‌درسر داده شود، با آینده‌ای مواجه خواهد شد که در آن مکان‌ها به هیچ‌انگاشته می‌شوند اما در صورت پاسخ، پتانسیل لازم برای توسعه محیطی فراهم می‌آید و مکان‌ها مختص تجربیات انسانی می‌شوند (Relph, 2018: 174). در اصل پارادوکس مفاهیمی مانند مکان و بی‌مکانی می‌توانند بینش‌های جدیدی را در اختیار برنامه‌ریزان و طراحان قرار دهند تا جوهر مکان را بهتر درک کنند (Arefi, 1999: 179).

امروزه تضعیف ماهیت مکان در سکونتگاه‌های نوظهور شهری، به دلیل عدم پیشینه تاریخی، هویتی و وجودی، نمود پررنگ‌تری دارد. این دسته از توسعه‌های شهری، عمدتاً در راستای تسهیل اولویت‌های عبور و مرور سواره و تأمین نیاز سرپناه ساکنان، ساخته و پرداخته می‌شوند و ضعف در ریشه‌ها و پیوندهای معنادار که تعاملات اجتماعی ساکنان را بهبود و سبب ارتقای حس مکان و تعلق خاطر به محل زندگی شود،

مشهود است. از جمله مصادیق توسعه جدید شهری، شهرک قدس واقع در شهر قم است که در ابعاد مختلف، دچار نابسامانی‌هایی است و به عنوان نمونه مطالعاتی این تحقیق انتخاب شده است. از جمله معضلات پیش‌روی آن، عدم تعریف مراکز محله خدمات‌رسان و فعال، ضعف در پاتوق‌های اجتماعی-عملکردی، ضعف در پوشش گیاهی و مبلمان شهری در مقیاس محلات، عدم استقبال ساکنان در مناسبات و مشارکت‌های اجتماعی، اغتشاش در منظر بصری به واسطه استفاده از الگوها و آرای سلیقه‌ای طراحان، اجرای سبک‌های معماری مغایر با زمینه و غیره، قابل اشاره است. به نظر می‌رسد تداوم وضعیت فعلی و مسائل مترتب بر آن، رضایتمندی ساکنان، استمرار سکونت و حس مکان دریافتی ساکنان این شهرک را تحت‌الشعاع قرار خواهد داد. با توجه به مسئله پیش گفته، ضرورت طرح موضوع سنجش حس مکان در شهرک قدس از دو نقطه نظر مورد اهمیت است: نخست آن که بی‌توجهی به مقوله مکان‌مندی در توسعه‌های جدید شهری چه تبعاتی بر ادراک و حس مکان ساکنان در پی داشته و دیگر آن که با توجه به شرایط کنونی بستر مورد مطالعه، تأکید بر چه مؤلفه و تقویت چه شاخصه‌هایی می‌تواند بر ارتقای حس مکان ساکنان تأثیر داشته باشد. بدین منظور تحقیق حاضر با هدف سنجش و تحلیل اهمیت مؤلفه‌های حس مکان در شهرک قدس در پی پاسخ به سئوالاتی بر این شرح است: شاخص‌های دستیابی به حس مکان در شهرک قدس به عنوان یک توسعه جدید شهری چیست؟ میزان اهمیت هر یک از مؤلفه‌های حس مکان بر ساکنان شهرک قدس چگونه ارزیابی می‌گردد؟

به منظور پاسخ به پرسش‌های پژوهش حاضر، ابتدا به تشریح مفهوم حس مکان، سطوح و مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده آن از دیدگاه حوزه‌های علمی مرتبط پرداخته می‌شود و سپس با در نظر گرفتن سه مؤلفه اصلی حس مکان به همراه شاخص‌ها و زیرشاخص‌های آن، نتایج سنجش حس مکان در ساکنان شهرک قدس ارائه می‌گردد و در ادامه با ارائه یافته‌ها، استنتاج لازم در نتیجه‌گیری صورت می‌پذیرد.

۲. چارچوب نظری

مقوله حس مکان بیش از هر نحله فکری توسط پدیدارشناسان مطرح شده است. رلف جزو نخستین کسانی است که در کتاب مکان و بی‌مکانی، این اصطلاح را مطرح می‌کند (Pakzad, 2020: 187) (Carmona & et al., 2016) در ادامه صاحب‌نظران با پایه‌های معرفتی مختلف از زوایای گوناگون به آن پرداخته‌اند. با توجه به پژوهش‌های متعدد انجام‌شده در کشورهای مختلف در نیم قرن اخیر، تمرکز بیشتر مطالعات ابتدا به واکاوی مفهومی و تدوین مدل‌های نظری و سپس، ارزیابی این مقوله در مقیاس‌های مختلف معطوف بوده است. می‌توان اظهار داشت، در نسل اول مطالعات مرتبط، واکاوی مفهومی مکان، حس مکان، سطوح، ابعاد و عوامل مؤثر بر آن مورد نظر اندیشمندان بوده است. در این دسته، مطالعاتی نظیر شولتز، عارفی، شامای، استیل، هیومن، مونتگمری، رلف، پانتر، توان، کانتر، کراس و غیره قابل عنوان هستند (Schultz, 1980; Relph, 2018; Shamai, 1999; Hummon, 1992; Arefi, 1999; Steele, 1981; Montgomery, 1988; Punter, 1991; Tuan, 1991; Canter, 2013; Cross, 2001)

(Habib, 2018) و کوندو در پژوهش دیگری به بررسی حس مکان در شهرک جدید راجرت با توجه به مسائل خاص زمینه مانند سلب مالکیت‌ها و انتقالات اجباری که زندگی و کار ساکنان را با محرومیت و فقر روبه رو گردانده، پرداخته است. این مطالعه نشان می‌دهد چه نوع روابط مکانی بین گروه‌های مختلف ساکن در شهرک به وجود آمده و ایجاد حس مکان ساکنان، چگونه به فضاهای این شهرک جدید معنا می‌بخشد (Kundu, 2016).

همچنین یافته‌های اسمیت در مطالعه‌ای با بررسی حس اجتماع، حس تعلق و حس مکان در یک جامعه شهری برنامه‌ریزی شده در استرالیا و تأثیر آنها بر رضایتمندی سکونت، نشان می‌دهد جامعه‌ای که با حساسیت نسبت به نیازهای اجتماعی شخصی افراد و همچنین عناصر برنامه‌ریزی فضایی ایجاد شده است به ایجاد حس رضایتمندی از سکونت کمک می‌کند (Smith, 2011). در پایان این بخش می‌توان مطالعه غفوریان و حصاری را نام برد که به بررسی رابطه علی بین حس مکان و رضایتمندی سکونت در پروژه‌های مسکن اجتماعی پرداخته‌اند. نتایج حاکی از برازش مدل مطلوب مطالعه با پیش‌بینی هویت مکان، وابستگی به مکان و دلبستگی مکان در ارتباط مستقیم با رضایتمندی از سکونت در شهر جدید پردیس است (Ghafourian & Hesari, 2018).

در جمع‌بندی از پیشینه پژوهی صورت پذیرفته و در تفاوت نتایج میان مطالعات متمرکز بر سنجش این مقوله در زمینه‌های جدید و سنتی شهر، مواردی قابل دریافت است. می‌توان عنوان نمود که ارزیابی حس مکان در زمینه‌های سنتی در پیشینه قابل بحث، تأکید بر اهمیت مؤلفه معنا در القای حس مکان به ساکنان بافت‌های سنتی شهری را بازگو می‌نماید حال آن که در توسعه‌های نوظهور با توجه به اقتضانات خاص و شرایط بستر شکل‌گیری و امکانات تخصیص یافته، اهمیت مؤلفه‌های حس مکان، می‌تواند نتایج متفاوتی داشته باشد. دانش پایه و حیب بر اهمیت شاخص‌های بصری-کالبدی به عنوان مهم‌ترین مؤلفه در توسعه‌های جدید تأکید دارند. در حالی که اسمیت، اهمیت مؤلفه اجتماعی را عنوان می‌دارد. تفاوت نتایج بر مناقشات مطرح بر مقوله حس مکان در زمینه‌های مختلف شهری می‌افزاید و گویای آن است که نتایج این مطالعات، بسته به زمینه ممکن است در تناقض با سایر مطالعات مشابه باشد. بنابراین انجام مطالعات مستقل با هدف شناسایی مهم‌ترین و ضعیف‌ترین مؤلفه‌ها و شاخص‌های حس مکان در توسعه‌های جدید شهری نظیر شهرک قدس، ضرورت انجام مطالعاتی از این دست را می‌رساند.

۲٫۱. مفهوم حس مکان در رویکردهای فکری مختلف، مؤلفه‌ها و

سطوح آن

اصطلاح حس مکان، وابستگی مردم و روابطشان با مکان و یا آنچه برخی ساختار احساس نامیده‌اند را در بردارد (Arefi, 1999: 180). (cited in Agnew, 1987) چرا که نشان‌دهنده باورها، احساسات و تعهدات رفتاری مربوط به یک محیط جغرافیایی خاص است: (Jorgensen & Stedman, 316). حس مکان از تعاملات خاص و تفسیر متقابل تجارب اجتماعی موجود در دلبستگی‌های ذهنی و عاطفی ساخته شده است (Campelo et al., 2014: 155)، بسیاری از تحقیقات بر

دیگر پژوهش‌هایی جای می‌گیرند که به بررسی و تحلیل روابط میان حس مکان، ابعاد و سطوح آن در ارتباط با افراد، گروه‌ها و مکان‌ها در زمینه‌های گوناگون و مقیاس‌های مختلف از خانه تا محله و فضاهای شهری با قدمت‌های متفاوت زمانی از لحاظ شکل‌گیری می‌پردازند. در این رابطه، می‌توان مطالعاتی با تأکید بر بررسی حس مکان در زمینه‌های قدیمی و سنتی شهرها را نام برد. از جمله مطالعات متأخر این حوزه، مقالات ایکسو و همکاران، تانسکوان، قومی و همکاران و شمس‌الدین و اوجانگ را می‌توان نام برد (Xu & et al., 2000; Tansukanun, 2022; Ghoomi & et al., 2015; Shamsuddin & Ujang, 2015). دسته‌ای دیگر از مطالعات مرتبط با هدف این تحقیق، مطالعاتی مانند کوندو، اسمیت، غفوریان و حصاری، دانش پایه و حیب را شامل می‌شود که به سنجش حس مکان در توسعه‌های نوظهور شهری می‌پردازند (Kundu, 2016; Smith, 2011; Ghafourian & Hesari, 2018; Daneshpayeh & Habib, 2018). به منظور کنکاش در تمایز نتایج مطالعات ارزیابی حس مکان در توسعه‌های جدید و سنتی شهر، در ادامه به اختصار به پیشینه پژوهی مطالعه حاضر می‌پردازیم.

در ارزیابی حس مکان در بافت‌های قدیمی شهرها ایکسو و همکاران، رابطه بین حس مکان ساکنان یک محله سنتی در شهر شانگوان با میزان تمایل آنها در فرایند مشارکت اجتماعی را بررسی می‌نمایند. نتایج نشان می‌دهد که حس مکان ساکنان در مقیاس بلوک، محله و منطقه شهری تفاوت معناداری دارد؛ میزان حس مکان بیشتر در ساکنین، حمایت آنها را در فرایند مشارکت اجتماعی ارتقا می‌بخشد (Xu & et al., 2022). در پژوهشی دیگر، تانسکوان به بررسی حس مکان از منظر ساکنان بومی و متخصصان در یک شهر کوچک قدیمی در تایلند می‌پردازد. نتایج تحقیق بیانگر آن است که مؤلفه معنا برای مردم محلی دارای اهمیت بیشتری است اما از منظر متخصصان نه تنها واجد اهمیت کمتری است بلکه مشخصات کالبدی برای آنها اولویت است. این مهم بر تفاوت بین ادراکات دو گروه در رابطه با معنای مکان، تأکید می‌نماید (Tansukanun, 2022). در پژوهشی، قومی و همکاران با قیاس دو محله در شهر تهران به این نتیجه دست یافته‌اند که در محله‌های سنتی، ابتدا مؤلفه معنا، دوم مؤلفه اجتماعی-فعالیتی و سوم مؤلفه کالبدی-بصری، نقش بیشتری در القای حس مکان داشته‌اند (Ghoomi & et al., 2015). همچنین شمس‌الدین و اوجانگ در مطالعه‌ای با هدف بررسی حس دلبستگی در مرکز تاریخی شهر کوالالامپور نشان می‌دهند که دلبستگی به خیابان‌های سنتی، بسیار قوی است و بر درک کاربران از هویت مکان‌ها تأثیر می‌گذارد؛ معانی شخصی و مشترک را برای کاربران برمی‌انگیزد و در نتیجه با تأثیرگذاری قابل توجه بر حس مکان همراه است (Shamsuddin & Ujang, 2008).

در ارزیابی مفهوم حس مکان در توسعه‌های جدید شهری، از جمله می‌توان به مطالعاتی نظیر دانش پایه و حیب که به بررسی معیارهای اصلی شکل‌گیری حس مکان در پهنه‌های توسعه جدید شهری در تهران پرداختند، اشاره نمود. نتایج این مطالعه، نشان از نقش و اهمیت مؤلفه‌های سه‌گانه کالبدی، فعالیتی و ادراکی در ارتقای حس مکان در یک توسعه شهری جدید است؛ هر چند حس مکان دریافتی ساکنان، بیشتر به کیفیت‌های زیباشناختی و کالبدی مرتبط است و کمتر به زمینه‌های اجتماعی محلی وابسته است (Daneshpayeh & Habib, 2018).

دیگر و از یک مقیاس به دیگری (از جمله خانه به کشور) متفاوت است (Shamai, 1991: 354). با توجه به ماهیت میان‌رشته‌ای مبحث حس مکان، تا کنون مکاتب مختلف و اندیشمندان، تعاریفی با تشابهات فراوان و افتراقات اندک، بیان داشته‌اند که در ادامه به اختصار بدان پرداخته می‌شود (جدول شماره ۱).

ساخت اجتماعی حس مکان تأکید داشته‌اند (Stedman, 2003: 671) و همچنین به عنوان بخشی از هویت شخصی تعریف شده است؛ فرآیندی که از طریق تعامل با مکان‌ها، افراد خود را به عنوان عضو یک مکان خاص توصیف می‌کنند (Hernández et al., 2007: 310). قابل بیان است، احساسات، نگرش‌ها و رفتارها نسبت به مکان، از فردی به فرد

جدول شماره ۱: نظریات اندیشمندان مختلف در ارتباط با حس مکان

حوزه	صاحب‌نظر	مفهوم حس مکان
آشنایی و تجربه‌یابی	توان	حس مکان با تجربه یا مجموعه‌ای از تجربیات در یک مکان، به دست می‌آید که با استفاده از تمام حواس شکل می‌گیرد و در طول زمان توسعه می‌یابد (Campelo et al., 2014: 155).
روانشناسی محیطی	آلمن	دلبستگی مکانی گاه به عنوان حس مکان شناخته می‌شود می‌تواند به عنوان پیوندهای عاطفی میان مردم و اماکن که ممکن است شامل فضاهای فیزیکی، افراد و سایر فرهنگ‌ها باشد، مورد توجه قرار گیرد (Cross, 2001: 5).
شناسی پدیدارشناسی	شولتز	حس مکان پدیده‌ای کلی با ارزش‌های ساختاری و فضایی است که انسان از طریق ادراک، جهت‌یابی و شناسایی به آن نائل می‌گردد. حس مکان در طول زمان، یک حقیقت زنده باقی مانده است (Partovi, 2015: 122).
	رلف	حس مکان برای اشاره به قابلیت فهم و ادراک کیفیت‌های متمایز مکان به کار می‌رود (Relph, 2007: 19).
اجتماعی‌شناسی انسان‌شناسی	لو	حس مکان با مفهوم دلبستگی مکانی عجین است که بیش از یک تجربه عاطفی-شناختی است و شامل باورهای فرهنگی و شیوه‌هایی است که مردم را به مکان خود پیوند می‌دهد (Low, 1992: 165).
جامعه‌شناسی	هیومن	حس مکان دستیابی به ادراکات ذهنی مردم و احساسات کم و بیش آگاهانه آنها درباره محیطشان است. شامل یک جهت‌گیری شخصی به سوی مکان است و با درک درست از مکان و احساسات، تبدیل به معنای محیطی می‌شود (Cross, 2001: 2 as cited in Hummon, 1992).
	کراس	حس مکان از دو جنبه کاملاً متمایز تشکیل شده است: جنبه نخست، ارتباط با مکان که افراد را به مکان‌ها مرتبط می‌کند و جنبه دوم دلبستگی اجتماعی متشکل از عمق و نوع دلبستگی به یک مکان خاص است (Cross, 2001: 2).
منظر	بل	حس مکان به کیفیت منحصر به فرد و ویژه یک مکان نسبت به سایر مکان‌ها اشاره دارد و مهم‌ترین شاخص یک مکان است (Bell, 2007: 134).
	ماتلاک	حس مکان، دربرگیرنده ویژگی‌های ادراکی و تداعی‌کننده است که جنبه‌های تداعی‌کننده، بیشتر مختص مردم و مکان هستند اما ویژگی‌های ادراکی تقریباً برای همه یکسان است (Motloch, 2000: 608).

ناخودآگاه و ریشه‌داری عقیدتی و گاسو نیز سطوح شکل‌گیری حس مکان را شامل سه سطح، آشنایی سطحی با مکان، آشنایی معمولی با مکان و آشنایی بسیار عمیق با مکان می‌داند: (Kalali & Modiri, 2012: 45) سطوح حس مکان به نقل از کراس نیز در ادامه بیان شده است (جدول شماره ۲).

به عقیده شامای حس مکان از سه مرحله تشکیل شده است: مرحله نخست تعلق به یک مکان است، مرحله میانی، وابستگی به یک مکان است و بالاترین مرحله، تعهد به یک مکان است (Shamai, 1991: 349). هیومن پنج سطح از حس مکان یا دلبستگی مکانی را به این شرح توصیف می‌کند: بی‌مکانی، بیگانگی با مکان، مکان نسبی، ریشه‌داری

جدول شماره ۲: سطوح مختلف حس مکان از دیدگاه کراس (مأخذ: Cross, 2001: 9-12)

تفسیر	سطوح
بی‌مکانی مطلق	بی‌مکانی مطلق
بسیاری از افراد، بدون حس ریشه‌داری قوی نسبت به جامعه در بسیاری از مکان‌ها زندگی می‌کنند. آنها احساس «درخانه بودن» را در هر مکانی دارند و هویت آنها به شدت به محل زندگی آنها گره نخورده است.	بی‌مکانی نسبی
افراد بیگانه با مکان، اغلب ارزیابی منفی نسبت به مکان دارند، فاقد حس مکان و احساس رضایت‌مندی کافی ندارند.	بیگانگی با مکان
افراد در این دسته، رضایت‌مندی متغیری از مکان زندگی خود دارند؛ برخی از مردم دلبستگی قوی، شناسایی و درگیر شدن با یک جامعه و برخی با دو جامعه متفاوت را دارند.	ریشه‌داری نامنسجم
افراد با حس ریشه‌داری منسجم، یک حس قوی از دلبستگی، شناسایی و مداخله در یک جامعه را تجربه می‌کنند؛ آنها به طور کلی ارزیابی مثبتی از مکان دارند و انتظار به ادامه زندگی در آن وجود دارد.	ریشه‌داری منسجم

و ادراک را تصدیق کرده‌اند. شاید تنها تفاوت بین تفاسیر مختلف، تأکید بیشتر بر یکی از مؤلفه‌های پیش‌گفته از سوی برخی از صاحب‌نظران است. در ادامه مؤلفه‌های سازنده مکان، حس مکان و مؤلفه‌های آن از سوی تعدادی از محققان بیان شده است (جدول شماره ۳).

۲.۲. مؤلفه‌های شکل‌دهنده حس مکان

در مورد مؤلفه‌های سازنده حس مکان و شاخص‌های آن، نظرات نسبتاً مشابهی از سوی صاحب‌نظران بیان شده است که تا حد زیادی همه این نظریات، سه مؤلفه اصلی سازنده مکان؛ یعنی محیط فیزیکی، فعالیت‌ها

جدول شماره ۲: مؤلفه‌های سازنده مکان، حس مکان و شاخص‌های آن

پژوهشگر	مؤلفه	توضیح
مونتگومری (Montgomery, 1988:114)	فعالیت	تولید جریان‌های عابر پیاده و سرزندگی، جذب همگان، گوناگونی در کاربری‌های اولیه و ثانویه، افزایش تراکم جمعیت، تغییر ساعات کاری و تحریک اقتصاد شبانه، ارتقای زندگی خیابانی و تماشای مردم، افزایش خرده‌تجاری‌ها.
	تصویر ذهنی	خوانایی، قابلیت تصویرپذیری، نمادگرایی و خاطره، دسترسی، روانی، پذیرندگی، آموزندگی.
پانتز (Montgomery, 1998:97 as cited in Punter, 1991)	فرم	امکان توسعه‌پذیری، ساخت ریزدانه، منطقه‌بندی کاربری‌های مختلط، قابلیت تطبیق‌پذیری انبیه، مقیاس، بلوک‌های شهری و نفوذپذیری، ارتباط، وضوح و گسترش افقی، قلمرو عمومی، حرکت، فضاها، آب و سبز، نشانه‌ها، تحریکات بصری و توجه به جزئیات، سبک معماری.
	فعالیت	کاربری زمین، جریان پیاده، الگوهای رفتاری، اصوات، رایحه، گردش وسایل نقلیه.
کانتز (Canter, 2013:257-259)	محیط کالبدی	خوانایی، انجمن‌های فرهنگی، کارکردها، جاذبه‌ها.
	معنا	منظر شهری، شکل ساختمان‌ها، نفوذپذیری، چشم‌انداز، مبلمان.
کانتز (Canter, 2013:257-259)	ویژگی‌های کالبدی	پارامترهای کالبدی: وزن، مساحت، رنگ، شکل، بافت به همراه پارامترهای دیگر (تأکید کانتز بر ویژگی‌های کالبدی بیشتر از دو عامل دیگر است).
	فعالیت‌ها	در مکانی معلوم، توقع انجام چه رفتاری است یا رفتار وابسته به آن مکان چیست؟
Council MP (پی. پی. اس) (Council MP, 2008:16)	تصورات	توصیفات یا تصورات آدمیان در خصوص رفتار در آن محیط کالبدی چیست؟
	استفاده و فعالیت	سرگرم‌کنندگی، فعالیت، سرزندگی، منحصر به فرد بودن، پایداری، سودمندی، بومی بودن، قابلیت برگزاری جشن‌ها.
گلکار (Golkar, 2004:130)	اجتماعی بودن	همکاری، تنوع، همسایگی، مشارکت، دوستی، افتخار، نظارت، دعوت‌کنندگی، داستان‌سرایی.
	راحتی و تصویر ذهنی	امنیت، پاکیزگی، سبز بودن، قابلیت نشستن، تاریخ‌مندی، معنویت، راحتی، جذابیت، پیاده‌مداری.
گلکار (Golkar, 2004:130)	دسترسی و پیوستگی	تداوم، نزدیکی، ارتباط، خوانایی، قابلیت پیاده‌روی، راحتی، دسترسی‌پذیری.
	مؤلفه عملکرد	نفوذپذیری و حرکت، اختلاط کاربری، شمول‌گرایی، کیفیت عرصه همگانی، آسایش اقلیمی، ایمنی و امنیت، سازگاری قرارگاه رفتاری، انعطاف‌پذیری.
	مؤلفه تجربی زیبایی‌شناختی	خوانایی، شخصیت بصری، حس زمان، غنای حسی، رنگ تعلق، آموزندگی.
	مؤلفه زیست محیطی	همسازي با طبیعت، انرژی کارایی، پاکیزگی محیطی.

۳. روش تحقیق

هدف پژوهش حاضر، سنجش و تحلیل اهمیت مؤلفه‌های حس مکان در شهرک قدس واقع در منطقه چهار شهرداری شهر قم است که به عنوان مصداقی از توسعه‌های جدید شهری در دو دهه اخیر محسوب می‌گردد. مجموعه تصاویر مربوط به فضاها، عمومی شهرک (تصویر شماره ۱) و نقشه محدوده مورد بررسی (تصویر شماره ۲) در ادامه ارائه شده است. مقاله حاضر، کاربردی و از روش تحقیق توصیفی-تحلیلی و از نظام پژوهش آمیخته در راستای رسیدن به هدف پژوهش بهره می‌برد. روش گردآوری اطلاعات از طریق مطالعات کتابخانه‌ای و میدانی است که در بستری پیمایشی با جامعه آماری ۲۴۵ نفر (به صورت تصادفی) و در قالب پرسشنامه صورت پذیرفته است. روش‌های تجزیه و تحلیل اطلاعات با استفاده از مدل‌سازی معادلات ساختاری

و تحلیل عاملی مرتبه دوم و آزمون همبستگی پیرسون در نرم‌افزار SPSS²³ و Amos Graphic²⁶ انجام گرفته است. به طور کلی می‌توان مؤلفه‌ها و شاخص‌های شکل‌گیری و تقویت حس مکان را منطبق بر ادبیات موضوع تحقیق و نظریه اکثر صاحب‌نظران، سه مؤلفه اصلی در نظر گرفت که ساختار تحلیلی این مقاله نیز بر سه مؤلفه (ادراک، فعالیت و کالبد) ۱۲ شاخص و ۴۵ زیرشاخص تنظیم گردیده است. مدل مفهومی تحقیق متشکل از مؤلفه ادراکی-معنایی با شاخص‌های هویت و اصالت، نقش‌انگیزی و تصویر ذهنی، مؤلفه کارکردی-فعالیتی با شاخص‌های کاربری و فعالیت، قابلیت دسترسی، مبلمان شهری، دعوت‌کنندگی، مشارکت اجتماعی و ایمنی-امنیت و مؤلفه کالبدی-بصری با شاخص‌های انسجام بصری، شکل ساخت و غنای بصری است (جدول شماره ۴).

تصویر شماره ۱: تصاویر فضاها، عمومی شهرک قدس

تصویر شماره ۲: نقشه محدوده مورد بررسی (مأخذ: شهرداری مرکز شهر قم)

جدول شماره ۴: مؤلفه‌ها، شاخص‌ها و زیرشاخص‌های سنجش حس مکان به عنوان مدل مفهومی تحقیق ←

مؤلفه	شاخص	زیرشاخص	منبع پشتیبان
ادراک - معنایی	هویت و اصالت	وضعیت عناصر، نمادها و آرایه‌های نمادین در محل	(Montgomery, 1998; Relph, 2018)
		میزان عناصر شاخص تاریخی و هویتی در محل	(Council MP, 2008)
		میزان آداب و رسوم و اعتقادات مشترک بین ساکنان	(Council MP, 2008)
	نقش انگیزی	میزان عناصر طبیعی و اکولوژیکی در محل	(Behzadfar, 2011; Montgomery, 1988; Council MP, 2008; Punter, 1991)
		میزان مکان‌های خاطره‌انگیز	(Montgomery, 1998; Steele, 1981)
		میزان علاقه و دلبستگی عاطفی ساکنان نسبت به محل	(Low, 1992; Proshansky, 1978; Shamai, 1991; Cross, 2001; Canter, 2013)
	تصویر ذهنی	میزان فعالیت‌ها و رویدادهای اجتماعی و فرهنگی خاطره‌انگیز	(Canter, 2013; Alexander, 2002)
		وضعیت جهت‌یابی ساکنان در محل	(Council MP, 2008)
		میزان شناسایی راحت مراکز ویژه	(Golkar, 2004; Lynch, 2015)
		وضعیت گرایش، تصورات ذهنی و خاطرات مثبت نسبت به محل	(Montgomery, 1998; Canter, 2013; Hummon, 1992)
کارکردی - فعالیتی	کاربری و فعالیت	میزان ترجیح به سکونت همیشگی یا مهاجرت از محل	(Shamai, 1991; Cross, 2001)
		میزان کاربری‌های متنوع و گوناگون	(Council MP, 2008; Relph, 2018; Punter, 1991)
		میزان فضاهای گذران اوقات فراغت	(Council MP, 2008)
	قابلیت دسترسی	میزان استفاده از فضاهای اجتماعی و همگانی	(Brown et al., 2004; Montgomery, 1998; Golkar, 2004)
		وضعیت توزیع کاربری‌های قابل دسترسی برای ساکنان	(Council MP, 2008; Punter, 1991; Lynch, 2015)
		وضعیت دسترسی به ناوگان حمل و نقل همگانی	(Montgomery, 1988; Council MP, 2008; Punter, 1991)
	میلان شهری	وضعیت دسترسی‌های پیاده و دوچرخه	(Council MP, 2008; Punter, 1991; Montgomery, 1988)
		وضعیت عبور و مرور سواره در شبکه گذریندی	(Montgomery, 1988)
		وضعیت نورپردازی شبانه	(Montgomery, 1988)
		وضعیت میلمان شهری و کیفیت آن	(Punter, 1991)
وضعیت حس آرامش و نشاط ساکنان در فضاهای شهری		(Council MP, 2008; Steele, 1981)	
میزان حضور راحت گروه‌های مختلف سنی و جنسی		(Montgomery, 1988; Punter, 1991)	
میزان مکان‌های جاذب جمعیت با خدمات متنوع		(Council MP, 2008; Relph, 2018)	
مشارکت اجتماعی	میزان تمایل به تعاملات اجتماعی در ساکنان	(Manzo & Perkins, 2006; Council MP, 2008)	
	میزان تنوع دریا توتوق‌های اجتماعی گروه‌های مختلف	(Lynch, 2015)	
	میزان حس تعهد ساکنان برای اعتلا و پیشرفت محل	(Manzo & Perkins, 2006; Council MP, 2008)	
	میزان حضور ساکنان در مناسبات اجتماعی	(Brown et al., 2004; Council MP, 2008; Shamai, 1991)	
ایمنی و امنیت	وضعیت همبستگی میان ساکنان در بروز مشکلات	(Brown et al., 2004; Lynch, 2015)	
	وضعیت نظارت اجتماعی در ساکنان	(Council MP, 2008)	
	وضعیت امنیت شبانه محل از نگاه ساکنان	(Council MP, 2008; Canter, 2013)	
	وضعیت امنیت منازل و وسایل نقلیه از نگاه ساکنان	(Council MP, 2008)	
		وضعیت امکانات ایمنی و ترافیکی عابران	(Council MP, 2008; Golkar, 2004)

← ادامه جدول شماره ۴: مؤلفه‌ها، شاخص‌ها و زیرشاخص‌های سنجش حس مکان به عنوان مدل مفهومی تحقیق

مؤلفه	شاخص	زیرشاخص	منبع پشتیبان
کالبدی-بصری	انسجام بصری	وضعیت توجه ساکنان به مقیاس‌های انسانی در ساخت و سازها	(Steele, 1981)
		وضعیت پرهیز از ایجاد الحاقات زائد در جداره‌ها	(Daneshpayeh & Habib, 2018)
		میزان توجه ساکنان در استفاده از الگوهای متنوع بصری و در حین وحدت در نماها	(Council MP, 2008)
	شکل ساخت	وضعیت توجه ساکنان به پیروی از قانون مندی و ضوابط نما	(Daneshpayeh & Habib, 2018)
		میزان تمایل ساکنان به استفاده از الگوهای معماری آشنا و بومی در ساخت و سازها	(Council MP, 2008; Montgomery, 1998)
		وضعیت توجه ساکنان به سبک و شکل خاص ساخت و ساز	(Jiven & larkham, 2003)
	غنا بصری	وضعیت توجه ساکنان به رعایت اصل وحدت و پیوستگی جداره‌ها در ساخت و سازها	(Canter, 2013)
		وضعیت کیفیت تشخیص دیدها و چشم‌اندازها در محل	(Punter, 1991)
		وضعیت چشم‌انداز و منظر شبانه محیطی	(Punter, 1991; Montgomery, 1988)
		وضعیت فضاهای سبز مورد استفاده ساکنان	(Montgomery, 1988)
		میزان توجه به پاکیزگی محیطی در ساکنان	(Council MP, 2008; Golkar, 2004)
		وضعیت استفاده از تزئینات، موتیف‌ها و آرایه‌ها در جداره‌ها	(Montgomery, 1988)
		میزان توجه ساکنان به عدم فرسودگی کالبدی نماها	(Daneshpayeh & Habib, 2018)

۳.۱. روایی و پایایی ابزار سنجش

آلفای کرونباخ که به بررسی سطوح هماهنگی و انسجام درونی گویه‌ها می‌پردازد، استفاده گردید که مقدار آلفای به دست آمده برای سه مؤلفه اصلی سنجش حس مکان عدد ۰٫۸۲۲ است (جدول شماره ۵). در نتیجه پایایی ابزار اندازه‌گیری مدل، قابل قبول تلقی می‌شود و می‌توان مطمئن شد که مقیاس ساخته شده از دقت لازم برای سنجش برخوردار است. در مورد روایی مدل مفهومی تحقیق نیز، پرسشنامه مورد قضاوت اساتید دانشگاهی قرار گرفت.

در این پژوهش به منظور سنجش پایایی و اعتماد مدل مفهومی تحقیق، از دو روش بازآزمایی و آلفای کرونباخ استفاده شده است. در روش بازآزمایی، پرسشنامه مربوط در دو مرحله تکمیل و مقایسه شد که به این منظور ابتدا ۴۰ پرسشنامه، توزیع و نتایج آن تحلیل شد که حاکی از نبود تفاوت قابل ملاحظه‌ای بین دو مرحله تکمیل پرسشنامه و اطمینان از دقت ابزار اندازه‌گیری است. همچنین از فرمول

جدول شماره ۵: پایایی مدل مفهومی پژوهش

مؤلفه‌ها	آلفای کرونباخ
ادراکی-معنایی	۰٫۷۶۷
کارکردی-فعالیتی	۰٫۸۹۵
کالبدی-بصری	۰٫۷۸۳

وجود دارد. مقدار ضریب همبستگی ادراکی-معنایی با مؤلفه کارکردی-فعالیتی برابر با ۰٫۶۶۲ است که بیان‌کننده همبستگی بالایی بین این دو مؤلفه با اطمینان ۹۹ درصد است. مقدار ضریب همبستگی ادراکی-معنایی با مؤلفه کالبدی-بصری برابر با ۰٫۵۰۴ است که بیان‌کننده همبستگی متوسط، بین این دو مؤلفه با اطمینان ۹۹ درصد است. همچنین همبستگی مؤلفه کارکردی-فعالیتی و کالبدی-بصری نیز برابر با ۰٫۶۵۱ است که نشانگر همبستگی قوی بین این دو مؤلفه است (جدول شماره ۶).

۴. یافته‌ها و بحث

۴.۱. همبستگی بین مؤلفه‌های مفهومی تحقیق

برای سنجش میزان همبستگی مؤلفه‌های ادراکی-معنایی، کارکردی-فعالیتی و کالبدی-بصری در القای حس مکان به ساکنان شهرک قدس و با توجه به نوع کمی و فاصله‌ای داده‌ها، آزمون همبستگی پیرسون استفاده شده است. نتایج آزمون نشان می‌دهد، مقدار سطح معناداری در تمام مؤلفه‌ها ۰٫۰۰۰ بوده که کمتر از مقدار ۰٫۰۵ است و نشانگر این موضوع است که رابطه معناداری بین مؤلفه‌های سه‌گانه حس مکان

جدول شماره ۶: تحلیل همبستگی مؤلفه‌های پژوهش

کالبدی-بصری	کارکردی-فعالیتی	ادراکی-معنایی	آزمون همبستگی پیرسون
۰٫۵۰۴**	۰٫۶۶۲**	۱	همبستگی پیرسون
۰٫۰۰۰	۰٫۰۰۰	۰٫۰۰۰	سطح معناداری
۰٫۰۰۰	۰٫۰۰۰	۰٫۰۰۰	تعداد
۰٫۶۵۱**	۱	۰٫۶۶۲**	همبستگی پیرسون
۰٫۰۰۰	۰٫۰۰۰	۰٫۰۰۰	سطح معناداری
۰٫۰۰۰	۰٫۰۰۰	۰٫۰۰۰	تعداد
۱	۰٫۶۵۱**	۰٫۵۰۴**	همبستگی پیرسون
۰٫۰۰۰	۰٫۰۰۰	۰٫۰۰۰	سطح معناداری
۰٫۰۰۰	۰٫۰۰۰	۰٫۰۰۰	تعداد
۰٫۵۰۴**	۰٫۶۶۲**	۱	همبستگی پیرسون
۰٫۰۰۰	۰٫۰۰۰	۰٫۰۰۰	سطح معناداری
۰٫۰۰۰	۰٫۰۰۰	۰٫۰۰۰	تعداد

۴.۲. توصیف متغیرهای عامل‌ها

کسب کرده‌اند. همچنین در مؤلفه کارکردی-فعالیتی، شاخص‌های ایمنی و امنیت، وضعیت مبلمان شهری و مشارکت اجتماعی با مقدار میانگین مشابه ۳،۰۰، شاخص کاربری با ۲،۵۹ و شاخص دسترسی با میانگین ۲،۴۵، به ترتیب امتیاز بیشتری از نگاه ساکنان کسب کردند. همچنین در مؤلفه کالبدی-بصری، شاخص انسجام بصری با ۳،۲۹، شکل ساخت با میانگین ۳،۲۶ و غنای بصری، میانگین ۳،۱۹ امتیاز را کسب کرده‌اند. ارزیابی در سطح متوسطه و کمتر شاخص‌های یادشده، حاکی از عدم تعریف مناسب این شهرک سکونت‌منطبق بر مؤلفه‌ها و شاخص‌های حس مکان است.

مقایسه توصیفی میانگین، انحراف معیار و مجموع هر یک از زیرشاخص‌ها در مؤلفه‌های سه‌گانه ارزیابی حس مکان در ساکنان شهرک قدس به تفکیک نمایش داده شده است (جدول شماره ۷). در مجموع مؤلفه کارکردی-فعالیتی با میانگین ۲،۸۰ کمترین امتیاز، مؤلفه ادراکی-معنایی با میانگین ۳،۰۹، امتیاز بینابین و مؤلفه کالبدی-بصری با میانگین ۳،۲۵، بالاترین امتیاز را از نگاه ساکنان به خود اختصاص داده‌اند. در میان شاخص‌های شکل دهنده مؤلفه ادراکی-معنایی، شاخص تصویر ذهنی با میانگین ۳،۷۵، هویت و اصالت با مقدار ۲،۷۶ و نقش انگیزی با مقدار ۲،۷۵ به ترتیب امتیاز بیشتری از نگاه ساکنان

جدول شماره ۷: مقایسه توصیفی میانگین شاخص‌های پژوهش

مؤلفه	شاخص	زیرشاخص		
		میانگین	انحراف معیار	
مؤلفه ادراکی-معنایی	هویت و اصالت	وضعیت عناصر، نمادها و آرایه‌های نمادین در محل	۲،۷۴	
		میزان عناصر شاخص تاریخی و هویتی در محل	۲،۰۰	
	خاطره انگیزی	میزان آداب و رسوم و اعتقادات مشترک بین ساکنان	۳،۲۸	
		میزان عناصر طبیعی و اکولوژیکی در محل	۳،۰۱	
	تصویر ذهنی	میزان مکان‌های خاطره‌انگیز	۲،۴۱	
		میزان علاقه و دلبستگی عاطفی ساکنان نسبت به محل	۳،۳۵	
	مؤلفه کارکردی-فعالیتی	کاربری و فعالیت	میزان فعالیت‌ها و رویدادهای اجتماعی و فرهنگی خاطره‌انگیز در بین ساکنان	۲،۵۱
			وضعیت جهت‌یابی ساکنان در محل	۳،۸۹
		دسترسی	میزان شناسایی راحت مراکز ویژه	۳،۸۲
			وضعیت گرایش، تصورات ذهنی و خاطرات مثبت نسبت به محل	۳،۵۷
مبلمان		میزان ترجیح به سکونت همیشگی یا مهاجرت از محل	۳،۶۹	
		میزان کاربری‌های متنوع و گوناگون	۲،۵۸	
دعوت کنندگی		میزان فضاهای گذران اوقات فراغت	۱،۸۹	
		میزان استفاده از فضاهای اجتماعی و همگانی	۳،۰۱	
مؤلفه کالبدی-بصری		مشارکت اجتماعی	وضعیت توزیع کاربری‌های قابل دسترس تأمین مایحتاج ساکنان	۲،۸۶
			وضعیت دسترسی به ناوگان حمل و نقل همگانی	۱،۹۳
	ایمنی و امنیت	وضعیت دسترسی‌های پیاده و دوچرخه	۲،۵۳	
		وضعیت عبور و مرور سواره در شبکه گذرنیدی	۳،۰۵	
	انسجام بصری	وضعیت نورپردازی شبانه	۳،۰۱	
		وضعیت مبلمان شهری و کیفیت آن	۳،۰۲	
	شکل ساخت	وضعیت حس آرامش و نشاط ساکنان در فضاهای شهری	۳،۰۲	
		میزان حضور راحتهای گروه‌های مختلف سنی و جنسی	۳،۲۷	
	غنای بصری	میزان مکان‌های جاذب جمعیت با خدمات متنوع	۲،۰۵۷	
		میزان تمایل به تعاملات اجتماعی در ساکنان	۲،۹۱	
مؤلفه کالبدی-بصری	مشارکت اجتماعی	میزان تنوع دریاوتوق‌های اجتماعی گروه‌های مختلف	۲،۴۳	
		میزان حس تعهد ساکنان برای اعتلا و پیشرفت محل	۳،۱۳	
	ایمنی و امنیت	میزان حضور ساکنان در مناسبات اجتماعی	۳،۱۳	
		وضعیت همبستگی میان ساکنان در بروز مشکلات	۲،۷۵	
	انسجام بصری	وضعیت امنیت شبانه محل از نگاه ساکنان	۳،۲۷	
		وضعیت امنیت منازل و وسایل نقلیه از نگاه ساکنان	۳،۱۱	
	شکل ساخت	وضعیت امکانات ایمنی و ترافیکی برای عابران	۲،۷۷	
		وضعیت نظارت اجتماعی در ساکنان	۲،۹۲	
	غنای بصری	وضعیت توجه ساکنان به پیروزی از قانون‌مندی و ضوابط نما	۲،۸۶	
		میزان توجه ساکنان در استفاده از الگوهای متنوع بصری و در حین وحدت نماها	۳،۱۷	
شکل ساخت	وضعیت پرهیز از ایجاد الحاقات زائد در جداره‌ها	۳،۲۲		
	وضعیت توجه ساکنان به مقیاس‌های انسانی در ساخت و سازها	۳،۴۱		
غنای بصری	میزان تمایل ساکنان به استفاده از الگوهای معماری آشنا بومی در ساخت و سازها	۲،۷۵		
	وضعیت توجه ساکنان به سبک و شکل خاص ساخت و ساز	۳،۵۳		
انسجام بصری	وضعیت توجه ساکنان به رعایت اصل وحدت و پیوستگی جداره‌ها در ساخت و سازها	۳،۱۷		
	وضعیت کیفیت تشخیص دیدها و چشم‌اندازها در محل	۳،۱۸		
شکل ساخت	وضعیت چشم‌انداز و منظر شبانه محیطی	۲،۹۶		
	وضعیت فضاهای سبز مورد استفاده ساکنان	۲،۲۴		
غنای بصری	میزان توجه به پاکیزگی محیطی در ساکنان	۳،۷۰		
	میزان توجه ساکنان به عدم فرسودگی کالبدی نماها	۳،۷۵		
شکل ساخت	وضعیت استفاده از تزئینات، موتیف‌ها و آرایه‌ها در جداره‌ها	۳،۸۸		
	وضعیت استفاده از تزئینات، موتیف‌ها و آرایه‌ها در جداره‌ها	۳،۸۸		

۴.۳. تدوین مدل مفروض

به منظور بررسی میزان اثرگذاری مؤلفه‌های سه‌گانه سازنده حس مکان در نمونه مورد مطالعه از روش مدل‌سازی معادلات ساختاری استفاده شده است. پس از وارد نمودن ماتریس‌های کوواریانس از نرم‌افزار SPSS به نرم‌افزار Amos Graphic، مدل پژوهش، ترسیم و تحلیل گردید. مدل یادشده متشکل از یک متغیر پنهان بیرونی (عوامل مؤثر بر حس مکان)،

سه متغیر پنهان درونی (مؤلفه‌های ادراکی-معنایی، کارکردی-فعالیتی و کالبدی-بصری) که به ترتیب ETA1، ETA2، و ETA3 نامیده شده‌اند و دوازده متغیر مشاهده شده بیرونی (X)، دوازده خطای اندازه‌گیری شده متغیرهای مشاهده شده (E) و سه خطای معادله ساختاری است (جدول شماره ۸).

جدول شماره ۸: نام‌گذاری متغیرهای مدل مفروض پژوهش

متغیر مشاهده شده بیرونی		متغیر پنهان درونی			
دعوت‌کنندگی	X7	کارکردی-فعالیتی	ETA 2		
مشارکت اجتماعی	X8				
ایمنی و امنیت	X9				
انسجام بصری	X10	کالبدی-بصری	ETA 3		
شکل ساخت	X11				
غناى بصری	X12				
		هویت و اصالت	X1	ادراکی-معنایی	ETA 1
		نقش‌انگیزی	X2		
		تصویر ذهنی	X3		
		کاربری و فعالیت	X4	کارکردی-فعالیتی	ETA 2
		دسترسی	X5		
		مبلمان شهری	X6		

یکدیگر بوده است.

در تحلیل متغیر پنهان درونی ادراکی-معنایی در سنجش حس مکان ساکنان شهرک قدس، متغیر مشاهده شده بیرونی نقش‌انگیزی، با بار عاملی ۰/۷۶۱ و ضریب بحرانی ۰/۷۱۰، بار عاملی استاندارد بالاتری را نسبت به متغیرهای مشاهده شده بیرونی هویت-اصالت و تصویر ذهنی دارد. دلیل وزن بالای این عامل در وضعیت فعلی، کمبود مکان‌ها، فعالیت‌ها و رویدادهای خاطره‌انگیز مشترک در این شهرک مسکونی است. در تحلیل متغیر پنهان درونی عملکردی-فعالیتی در این مطالعه، باید گفت کلیه متغیرهای مشاهده شده بیرونی این متغیر، رابطه معناداری در القای حس مکان در ساکنان دارند. متغیرهای مشاهده شده بیرونی دعوت‌کنندگی با بار عاملی ۰/۸۸۴ و ضریب بحرانی ۱۲/۳۰ و مشارکت اجتماعی با بار عاملی ۰/۷۷۲ و ضریب بحرانی ۹/۳۴، وزن بالاتری در قیاس با سایر متغیرهای مؤلفه یادشده دارند و در صورت توجهات بیشتر در راستای ارتقای آنها، نقش مهمی در تأمین حس مکان ساکنان شهرک قدس ایفا خواهند نمود؛ چرا که در وضعیت فعلی، عدم کفایت تأمین شاخص‌های مطرح شده در این متغیر نظیر دسترسی به مکان‌های جاذب و خاطره‌انگیز، کمبود سرزندگی در فضاهای شهری شهرک، عدم کفایت در تعاملات اجتماعی و حضورپذیری در مناسبات اجتماعی، همبستگی ضعیف بین ساکنان در صورت بروز مشکلات و پایین بودن میزان حس تعهد و نظارت اجتماعی، منطبق با نتایج این پژوهش در بستر مطالعه مشهود است. در تحلیل متغیر پنهان کالبدی-بصری، متغیرهای مشاهده شده بیرونی این متغیر، رابطه معنادار و ارتباط تنگاتنگی در تأمین حس مکان ساکنان شهرک قدس دارند. در این بین، متغیر مشاهده شده بیرونی غناى بصری، با داشتن بار عاملی ۰/۷۷۵ و ضریب بحرانی ۸/۲۲۸، وزن بالاتری را به خود اختصاص داده است. بهبود و تقویت زیرشاخص‌های این متغیر، نقش بیشتری را در القای حس مکان ساکنان به خود اختصاص می‌دهد که می‌توان دلایل عمده اهمیت آن را ضعف در زیرشاخص‌های چشم‌اندازهای شهری، عدم توجه کافی به منظر شبانه و عدم بهره‌بهینه از ظرفیت چشم‌اندازهای طبیعی شهرک برشمرد.

۴.۴. رابطه همبستگی (کوواریانس) بین عامل‌های اصلی

به منظور پذیرش رابطه بین متغیرهای پنهان درونی و بیرونی در مدل مفروض تحقیق، وزن رگرسیونی استاندارد ارائه شده است (جدول شماره ۹). همان‌طور که اطلاعات جدول نشان می‌دهد، مقادیر سطح معناداری برای هر یک از گزینه‌ها، کمتر از ۰/۰۵ است. در نتیجه رابطه معناداری بین مقادیر محاسبه شده با صفر و با سطح اطمینان ۹۹ درصد وجود دارد. یافته‌های به دست آمده از مدل تحلیل عاملی مرتبه دوم در این تحقیق حاکی از آن است که کدام یک از مؤلفه‌های حس مکان، دارای وزن و تأثیرگذاری بیشتری در ساکنان است. در میان متغیرهای مشاهده شده مدل مفروض، متغیرهای دعوت‌کنندگی، مشارکت اجتماعی، نقش‌انگیزی و کاربری-فعالیت در بین سایر عامل‌ها، وزن بیشتری در حس مکان ساکنان شهرک قدس به خود اختصاص داده است؛ بنابراین نیازمند توجهات بیشتری از سوی مدیریت شهری است. هرچه به متغیرهای پیش‌گفته اهمیت بیشتری در فرآیند ساماندهی این شهرک داده شود، متعاقباً تأثیرات آن در حس مکان ساکنان بیشتر نمایان خواهد بود.

در مسیر، نحوه اثرگذاری متغیر پنهان درونی ادراکی-معنایی بر حس مکان بررسی شده است که وزن رگرسیونی ۰/۸۷، نشانگر همبستگی بینابین این متغیر نسبت به متغیرهای عملکردی-فعالیتی و کالبدی-بصری بر حس مکان است. در مسیر ۲، نحوه اثرگذاری متغیر پنهان درونی عملکردی-فعالیتی بر حس مکان بررسی شده است که با توجه به وزن رگرسیونی ۰/۹۸ و ضریب بحرانی (C.R) ۶,۳۳۸ و سطح معناداری (P)، این نتیجه گرفته می‌شود که رابطه معناداری میان متغیر عملکردی-فعالیتی و حس مکان وجود دارد. میزان و شدت این همبستگی با توجه به وزن آن و با توجه به نقصان و کاستی‌های زمینه در تأمین شاخص‌های این مؤلفه، بالاتر است. در مسیر ۳، نحوه اثرگذاری متغیر پنهان درونی کالبدی-بصری بر حس مکان بررسی شده است که منطبق بر وزن رگرسیونی ۰/۷۷ و نسبت بحرانی (C.R) ۵,۹۴ و سطح معناداری (P) نتیجه گرفته می‌شود که رابطه معناداری میان متغیر کالبدی-بصری و حس مکان وجود دارد؛ میزان و شدت این همبستگی با توجه به وزن آن، کمتر از اثرگذاری سایر متغیرهای پنهان درونی بر

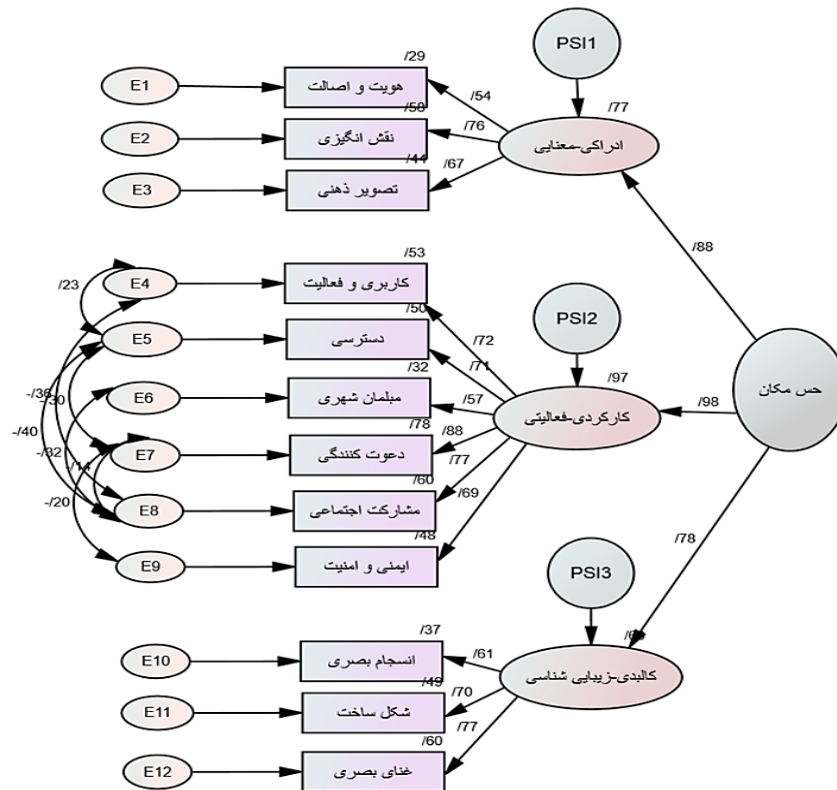
جدول شماره ۹: وزن رگرسیونی متغیرهای پژوهش

سطح معناداری	P	ضریب بحرانی	C.R.	S.E.	وزن رگرسیونی استاندارد		
						ضریب تعیین استاندارد	
					۸۷/۰		ادراکی-معنایی
***		۶/۳۳۸	۰/۲۶۰		۹۸/۰		عملکردی-فعالیتی
***		۵/۹۴۳	۰/۱۴۵		۰/۷۷		کالبدی-بصری
					۰/۵۴۲		ادراکی-معنایی
***		۷/۷۱۰	۰/۲۰۳		۰/۷۶۱		ادراکی-معنایی
***		۷/۲۱۲	۰/۱۷۴		۰/۶۶۵		ادراکی-معنایی
					۰/۷۲۵		عملکردی-فعالیتی
***		۱۱/۴۴۰	۰/۰۹۲		۰/۷۰۹		عملکردی-فعالیتی
***		۸/۴۵۴	۰/۱۰۸		۰/۵۶۷		عملکردی-فعالیتی
***		۱۲/۳۰۰	۰/۰۹۰		۰/۸۸۴		عملکردی-فعالیتی
***		۹/۳۴۰	۰/۱۱۴		۰/۷۷۲		عملکردی-فعالیتی
***		۱۰/۲۹۰	۰/۰۹۹		۰/۶۹۰		عملکردی-فعالیتی
					۰/۶۱۲		کالبدی-بصری
***		۸/۱۴۶	۰/۱۷۹		۰/۶۹۹		کالبدی-بصری
***		۸/۲۲۸	۰/۱۷۶		۰/۷۷۵		کالبدی-بصری

۴/۵. سنجش برازش مدل مفهومی
شاخص‌های مطلق و نسبی مطرح در مدل‌سازی معادلات ساختاری
بر برازش مطلوب مدل این پژوهش، دلالت دارند (جدول شماره ۱۰)

جدول شماره ۱۰: برازش مدل پژوهش

برازش مطلق مدل به کمک CMIN						
سطح معناداری	P	کوچکتر از ۰/۰۵	۰/۰۰۱	مطلوب		
نسبت کای اسکویره درجه آزادی	¹ CMIN/DF	بین ۱ تا ۲	۱/۷۷۳	مطلوب		
برازش نسبی مدل						
نام شاخص	اختصار	برازش قابل قبول	مدل			تفسیر
			پیش فرض	اشباع	استقلال	
برازش مدل به کمک Baseline Comparison						
شاخص برازش افزایشی	IFI (DELTA2) ²	بالاتر از ۰/۹	۰/۹۷۳	۱/۰۰۰	۰/۰۰۰	بسیار مطلوب
شاخص برازش هنجار نشده	³ TLI (Rho2)	بالاتر از ۰/۹	۰/۹۵۸	***	۰/۰۰۰	بسیار مطلوب
شاخص برازش نسبی	RFI (rho1) ⁴	بالاتر از ۰/۹	۰/۹۰۹	***	۰/۰۰۰	قابل قبول
شاخص برازش هنجار شده	NFI (Delta1) ⁵	بالاتر از ۰/۹	۰/۹۳۹	۱/۰۰۰	۰/۰۰۰	قابل قبول
شاخص برازش تطبیقی	CFI ⁶	بالاتر از ۰/۹	۰/۹۷۲	۱/۰۰۰	۰/۰۰۰	بسیار مطلوب
برازش مدل به کمک Parsimony-Adjusted Measures						
نسبت مقصد بودن	PRATIO ⁷	۱-۰	۰/۶۶۷	۰/۰۰۰	۱/۰۰۰	مطلوب
شاخص برازش هنجار شده مقتصد	PNFI ⁸	بالاتر از ۰/۵	۰/۶۲۶	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	بسیار مطلوب
شاخص برازش تطبیقی مقتصد	PCFI ⁹	بالاتر از ۰/۵	۰/۶۴۸	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	بسیار مطلوب
برازش مدل به کمک RMSEA						
ریشه دوم میانگین خطای مربعات	¹ ORMSEA	بالاتر از ۰/۵	۰/۰۵۶			مطلوب

تصویر شماره ۳: مدل مفهومی تخمینی استاندارد در نرم افزار Amos Graphic با کاهش خطای اندازه‌گیری

۵. نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر پس از مروری بر ادبیات موضوع و کنکاشی بر مفهوم حس مکان و معانی مرتبط با آن از دیدگاه آرای مختلف، به تدوین یک مدل مفهومی در راستای سنجش شاخص‌های خلق حس مکان در شهرک قدس به عنوان نمونه‌ای از توسعه‌های جدید شهری برآمد. همبستگی بین مؤلفه‌های مفهومی تحقیق، نشانگر رابطه معنادار بین مؤلفه‌های سه‌گانه حس مکان در ساکنان است. همچنین مدل تدوین شده در پژوهش پیش‌رو با استفاده از معادلات ساختاری و تحلیل عاملی مرتبه دوم در نرم‌افزار Amos Graphic مورد برازش مطلوب قرار گرفته است که بیانگر شناسایی صحیح متغیرهای مشاهده شده بیرونی و درونی در مدل ارائه شده است.

در پاسخ به پرسش نخست تحقیق مبنی بر چیستی شاخص‌های دستیابی به حس مکان در شهرک قدس به عنوان یک توسعه جدید شهری می‌توان اظهار داشت، مدل مفهومی این تحقیق مشتمل بر شاخص‌های هویت و اصالت، نقش‌انگیزی، تصویر ذهنی در مؤلفه ادراکی-معنایی، شاخص‌های کاربری و فعالیت، دسترسی، مبلمان شهری، دعوت‌کنندگی، مشارکت اجتماعی و ایمنی-امنیت در مؤلفه کارکردی-فعالیتی و شاخص‌های انسجام بصری، شکل ساخت و غنای بصری در مؤلفه کالبدی-بصری است. در پاسخ به پرسش دوم تحقیق مبنی بر ارزیابی میزان اهمیت هر یک از مؤلفه‌های حس مکان بر ساکنان شهرک قدس، نتایج این پژوهش گویای آن است که مؤلفه‌های کارکردی-فعالیتی، ادراکی-معنایی و کالبدی-بصری به ترتیب، وزن بیشتری در اقلای حس مکان به ساکنان شهرک قدس به خود اختصاص داده‌اند. اهمیت و وزن بیشتر مؤلفه کارکردی-فعالیتی،

نشانگر آن است که در صورت توجه بیشتر مدیریت شهری به نیازهای کارکردی و اجتماعی ساکنان، شاخص‌های این مؤلفه، تأثیرگذاری بیشتری بر حس مکان ساکنان خواهند داشت. مؤلفه کالبدی-بصری در مقایسه با دو مؤلفه دیگر، وزن و سهم کمتری در این مطالعه به خود اختصاص داده است. این مهم، بیانگر این مفهوم است که هر چند میانگین توصیفی مؤلفه یادشده در قیاس با سایر مؤلفه‌ها، وضعیت بهتری از منظر ساکنان دارد ولی در تأمین حس مکان، تأثیرگذاری کمتری داشته است. پیروی از سبک‌ها و معماری بازاری پسند با ظهور سلاقی نوین در قالب گرایش و مدهای جدید ساخت و ساز در معماران و کارفرمایان (مانند گرایش به اجرای نماهای رومی)، نوعی تشنگی و آشفته‌گی بصری برای عرصه‌های عمومی به دنبال آورده است. با توجه به آن که غلبه سبک این دسته از ساخت و سازها در حال شکل دادن به ذائقه غیر تخصصی مردم عامه است، لازم است با وضع ضوابط الزام‌آور در حیطه منظر شهری، کنترل بیشتری بر این مقوله در شهرک صورت پذیرد.

در مجموع شاخص‌ها، آنچه در خور اهمیت است، وزن بالاتر شاخص دعوت‌کنندگی در حس مکان ساکنان شهرک قدس است. با وجود نارسایی‌های موجود در زمینه، ذهنیت ساکنان در رابطه با این شاخص، دارای گرایش مثبتی است. عوامل این موضوع را می‌توان جاذبه‌های برون نظیر جانمایی این شهرک در منطقه ۴ شهرداری قم، چشم‌اندازهای طبیعی، ساخت و سازهای بازاری پسند، وجود اماکنی نظیر باغ پرندگان و باغ‌موزه دفاع مقدس و ساماندهی نسبی ارتفاعات به منظور پیاده‌روی ساکنان در نظر گرفت که موجبات تداوم حضور افراد و گروه‌های بیشتری در این شهرک شده است. هر چند

○ جلب مشارکت‌های محلی بیشتر از طریق مساجد و شوراهای محله برای مشارکت در مناسبات اجتماعی و مذهبی ساکنان.

پی‌نوشت:

- 1 Fitness Index of Chi-Square
- 2 Incremental Fit Index
- 3 Tucker-Lewis coefficient
- 4 relative Fit Index
- 5 Normal Fit Index
- 6 Comparative Fit index
- 7 Parsimony Ratio
- 8 Parsimonious Normal Fit Index
- 9 Parsimony Comparative Fix Index
- 10 Root Mean Square Error of Approximation

گفتنی است تخصیص کاربری با مقیاس‌های شهری و فراشهری نظیر باغ پرندگان، به دلیل جذب سفره شهرک از سایر مناطق شهر، تبعات دیگری برای ساکنان به همراه خواهد داشت و ایجاد مکان‌های جاذب جمعیت با خدمات متنوع در مقیاس خرد و منطبق با نیازهای ساکنان محلی، به ارتقای حس مکان ساکنان کمک بیشتری خواهد نمود.

این مطالعه، نتیجه تحقیقاتی چون دانش پایه و حیب مبنی بر اهمیت بیشتر مؤلفه کالبدی-بصری در ایجاد حس مکان ساکنان شهرک‌های جدید را نقض می‌کند. همان طور که پیشتر بدان اشاره رفت، مؤلفه کالبدی-بصری اهمیت کمتری در حس مکان ساکنان شهرک قدس داشته است. همچنین از آنجا که مؤلفه معنامندی در مطالعات سنجش حس مکان در زمینه‌های سنتی نظیر تانسکوان و قومی و همکاران در پیشینه مورد بحث در جایگاه نخست، قرار می‌گیرد، در مطالعه حاضر در رتبه دوم، جا دارد. بنابراین تفاوت نتایج پژوهش حاضر با مطالعات پیشین در حیطه حس مکان در زمینه‌های مختلف شهری، قابل استنباط است.

توسعه و تدقیق مدل پیشنهادی ارزیابی حس مکان، بسته به زمینه مورد بررسی در فرآیند سنجش و ارتقای کیفیت این مضمون در توسعه‌های جدید شهری و یا در قالب مطالعات تطبیقی، می‌تواند بسترساز پژوهش‌های آتی طراحان و برنامه‌ریزان شهری قرار گیرد. در مجموع، توجه به ارتقای کیفی مؤلفه‌ها و شاخص‌های حس مکان در سکونتگاه‌های معاصر با توجه به نقش طراحی شهری در خلق مکان و مدیریت حس مکان، نیازمند اتخاذ سیاست‌هایی از منظر تخصصی طراحی شهری و برنامه‌ریزی شهری است. در پایان بر مبنای ارزیابی صورت‌پذیرفته و شناسایی شاخص‌ها و زیرشاخص‌های ضعیف و نیازمند توجه، راهکارهای زیر در راستای ارتقای حس مکان ساکنان شهرک قدس قابل ارائه است:

- وضع ضوابط و دستورالعمل‌های لازم‌الاجرا در در حیطه کاربست منظر شهری زمینه‌گردار ساخت و سازهای شهرک،
- تجهیز مراکز محلات شهرک با تخصیص کاربری و فعالیت‌های پشتیبان نیازهای روزمره ساکنان در کنار تعبیه مبلمان مناسب، پوشش گیاهی و نورپردازی شبانه به منظور ایجاد پاتوق‌های اجتماعی فعال (به ویژه در فاز پایانی طرح توسعه شهرک)،
- در نظر گرفتن نیازهای گروه‌های سنی و جنسی ساکنان شهرک در تخصیص و جانمایی کاربری‌های جاذب جمعیت محلی،
- تقویت ناوگان حمل و نقل همگانی فعال در شهرک،
- استفاده بهتر از پتانسیل ارتفاعات شهرک به عنوان یک فضای با هویت و نقش‌انگیز طبیعی با نورپردازی، پوشش گیاهی و مبلمان مناسب در راستای استفاده و دسترسی بهتر ساکنان،
- ایجاد گره‌های فعالیتی و اجتماعی به منظور تشویق ساکنان به الگوهای رفتار جمعی و ارتقای تعاملات اجتماعی،
- ایجاد فضاهای سبز با مقیاس محلی در زمین‌های بایر موجود در شهرک،
- تقویت مشارکت ساکنین در امور شهرک با ایجاد شوراهای محله در راستای مدیریت، نظارت و آموزش،
- ایجاد فعالیت‌ها و رویدادهای خاطره‌انگیز نظیر بازارهای هفتگی، نمایشگاه‌های دوره‌ای و موقتی در شهرک و

References

- Alexander, C. (2002). *The Timeless Way of Building*. (Translated by Mostafa Behzadfar). Tehran: Shahid Beheshti university. [in Persian]
- Arefi, M. (1999). Non-place of placelessness as narrative of loss: rethinking the notion of place. *urban design*, 4(2), 179-193.
- Behzadfar, M. (2011). *The Identity of City: Case Study: Tehran*. Tehran: Faza. [in Persian]
- Bell, S. (2007). *Elements of Visual Design in the Landscape*. (Translated by Mohammad AhmadiNejad). Tehran: khak.
- Bentley, I., Alcock, A., Murrian, P., McGlynn, S. and Smith, G. (2013). *Responsive Environments: A Manual for Designers*. (Translated by Mostafa Behzadfar). Tehran: University of Science & Technology. [in Persian]
- Brown, G., Brown, B. B., & Perkins, D. D. (2004). New housing as neighborhood revitalization: Place attachment and confidence among residents. *Environment and behavior*, 36(6), 749-775.
- Campelo, A., Aitken, R., Thyne, M., & Gnoth, J. (2014). Sense of place: The importance for destination branding. *travel research*, 53(2), 154-166.
- Canter, D. (2013). *The Psychology of Place*. (Translated by Maryam Amirykhah). Tehran: Faza. [in Persian]
- Carmona, M., Heath, T., Tiesdell, S., & Oc, T. (2016). *Public Places Urban Spaces, The Dimensions of Urban Design*. (Translated by: Fariba Qaraee, Mahshid Shokouhi, Zahra Ahari and Ismail Salehi). Tehran: Art University. [in Persian]
- Council, M. P. (2008). *A Guide to Neighborhood Placemaking in Chicago*. Project for Public Spaces Inc, Metropolitan Planning Council.
- Cross, E. L. (2001). Private property rights versus scenic views: A battle over place attachments. *Human Dimensions of Natural Resources Conference*, Western U.S., Alta, WY.
- Cross, J. E. (2001). What is sense of place. In *12th Headwaters Conference*, Western State College.
- Daneshpayeh, N., & Habib, F. (2018). The main factors affecting the formation of a sense of place in the new urban development zones, Case Study: Region No.22 & Region No.4 of Tehran Municipality. *Motaleate Shahri*, 7(25), 17-30. [in Persian]
- Ghafourian, M., & Hesari, E. (2018). Evaluating the model of causal relations between sense of place and residential satisfaction in Iranian Public Housing, Case Study: Mehr housing in Pardis: Tehran. *Social Indicators Research*, 139(2), 695-721.
- Ghoomi, H. A., Yazdanfar, S. A., Hosseini, S. B., & Maleki, S. N. (2015). Comparing the components of sense of place in the traditional and modern residential neighborhoods. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 201, 275-285.
- Golkar, C. (2004). *Creating Sustainable Place, Reflections On Urban Design Theory*. Tehran: Shahid Beheshti university. [in Persian]
- Hernández, B., Hidalgo, M. C., Salazar-Laplace, M. E., & Hess, S. (2007). Place attachment and place identity in natives and non-natives. *environmental psychology*, 27(4), 310-319.
- Hooykaas, A. L., Beer, M. S., & Faizi, M. (2008). The study of placelessness: Toward a conceptual framework. *International Journal of Environmental, Cultural, Economic and Social Sustainability*, 5(3), 295-304.
- Hummon, D. M. (1992). *Community attachment: Local sentiment and sense of place* (pp. 253-278). Springer US.
- Jive' n, G., & Larkham, P. J. (2003). Sense of place, authenticity and character: A commentary. *urban design*, 8(1), 67-81.
- Jorgensen, B. S., & Stedman, R. C. (2006). A comparative analysis of predictors of sense of place dimensions: Attachment to, dependence on, and identification with lakeshore properties. *environmental management*, 79(3), 316-327.
- Kalali, P & Modiri, A. (2012). Explanation of the role of meaning component in the process of creating the sense of place. *Honar-Ha-Ye-Ziba*, 2(17), 43-52. [in Persian]
- Kundu, R. (2016). Making sense of place in Rajarhat new town: The village in the urban and the urban in the village. *Economic and Political Weekly*, 1(17), 93-101.
- Low, S. M. (1992). *Symbolic Ties that Bind: Place Attachment in the Plaza*. New York: Plenum.
- Lynch, Q. (2015). *The Theory Of Good City Shape*. (Translated by Hosein Bahreini). Tehran: Tehran University. [in Persian]
- Montgomery, J. (1998). Making a city: Urbanity, vitality and urban design. *urban design*, 3(1), 93-116.

- Motloch, J. (2000). Introduction to Landscape Design. (Translated by moavenat-e amuzesh va pajuheshhaye sazman-e perkeha va fazaye sabz-e shahr-e Tehran). Tehran: sazman-e parkha va fazaye sabz-e shahr-e Tehran. [in Persian]
- Pakzad, J. (2012). An Intellectual History of Urbanism (3), from, space to place. Tehran: Armanshahr. [in Persian]
- Pakzad, J. (2020). An Introduction to Spatial Qualities for Designers. Tehran: Armanshahr. [in Persian]
- Partovi, P. (2015). Makan Va Bimakani, Ruaikardi padidarshenasane. Honar-Ha-Ye-Ziba, (14), 40-50.
- Punter, J. (1991). Participation in the design of urban space. Landscape Design, 200(1), 24-27.
- Relph, E. (2007). Spirit of place and sense of place in virtual realities. Techne: Research in philosophy and technology, 10(3), 17-25.
- Relph, E. C. (2018). Place and Placelessness. (Translated by Mohammadreza Noghsanmohammadi, Kazem Mondehari and Zohair Motaki). Tehran: Armanshahr. [in Persian]
- Scannell, L. & Gifford, R. (2010). Defining place attachment: A tripartite organizing framework. Environmental Psychology, 30 (1), 1-10.
- Schultz, C. N. (1980). Genius loci: Towards a phenomenology of architecture. Academy Editions.
- Seamon, D., & Sowers, J. (2008). Place and Placelessness, Edward Relph. Chapter in Hubbard P, R. Kitchen, & G. Vallentine, eds. Key Texts in Human Geography. London: Sage, 43-51.
- Shamai, S. (1991). Sense of place: An empirical measurement. Geoforum, 22(3), 347-358.
- Shamsuddin, S., & Ujang, N. (2008). Making places: The role of attachment in creating the sense of place for traditional streets in Malaysia. Habitat international, 32(3), 399-409.
- Smith, K. M. (2011). The relationship between residential satisfaction, sense of community, sense of belonging and sense of place in a Western Australian urban planned community. PhD thesis, Western Australia: Edith Cowan University.
- Stedman, R. C. (2003). Is it really just a social construction? The contribution of the physical environment to sense of place. Society & Natural Resources, 16(8), 671-685.
- Steele, F. (1981). The Sense of Place. Boston CBI, Publishing Company.
- Tansukanun, P. (2022). Sustainability through the place-making process: Lamphun old town inhabitants' sense of place. International Review for Spatial Planning and Sustainable Development, 10(2), 148-167.
- Tuan, Y. F. (1991). Language and the making of place: A narrative-descriptive approach. Annals of the Association of American geographers, 81(4), 684-696.
- Xu, X., Xue, D., & Huang, G. (2022). The Effects of Residents' Sense of Place on Their Willingness to Support Urban Renewal: A Case Study of Century-Old East Street Renewal Project in Shaoguan, China. Sustainability, 14(3), 1385.

نحوه ارجاع به مقاله:

اسلامی، شیرین؛ شاهپوندی، احمد (۱۴۰۲) سنجش شاخص‌های خلق حس مکان در توسعه‌های جدید شهری (نمونه مورد مطالعه: شهرک قدس قم)، مطالعات شهری، ۱۲ (۴۷)، ۵۱-۶۴. doi: 10.34785/J011.2022.018/Jms.2023.114

Copyrights:

Copyright for this article is retained by the author(s), with publication rights granted to Motaleate Shahri. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

